

PROBLEM SZTUKI NASKALNEJ W POLSCE

THE PROBLEM OF ROCK ART IN POLAND

Marek Pankiewicz

marek.pankiewicz@hotmail.com
<http://orcid.org/0000-0001-5589-0483>

ABSTRACT: It is assumed that occurrence of Palaeolithic cave art in Central and Eastern Europe is not typical for this part of the continent, as it is difficult to consider its few examples as a result of solely poor preservation. Looking into this issue from the perspective of region of modern Poland, several questions arise: Why is it registered on so few sites, and is it truly an atypical phenomenon for the region? In problem discussion, there are three key elements: research interest, state of preservation, and competences needed for making a discovery. These elements, covered in following paper, explicitly suggest that in terms of Polish cave sites, we do not possess enough information to conclude which type of occurrence we are dealing with.

KEY WORDS: Palaeolithic, Palaeolithic art, cave-site, cave art, rock art

W literaturze polskiej można się spotkać ze zdaniem dotyczącym problemu występowania paleolitycznej sztuki naskalnej w Europie Środkowej i Wschodniej, że „Prawdopodobnie nie jest ona typowa dla tego obszaru, trudno bowiem jej nieliczne występowanie tłumaczyć tylko złym stanem zachowania” (Płonka, 2012, s. 284). Takie spostrzeżenie autora cytatu jest oparte na omówionych znaleziskach. Jego negatywna narracja dotyczy sztuki paleolitycznej. Przykłady sztuki naskalnej, które podejrzewano o to, że mogły powstać w paleolicie, okazały się mieć metrykę późniejszą niż zakładano, uszczuplając tym samym bardzo małą grupę przedstawień graficznych, znaną z tego okresu, na tym terenie. Zaznaczyć trzeba, że cytowane zdanie ma charakter przypuszczający, ponieważ kolejne badania mogą nawet w znaczący sposób zmienić obecnie funkcjonujące spostrzeżenia dotyczące tego okresu. Nie zmienia to sytuacji, z którą mamy do czynienia, a mianowicie z dużo mniejszą liczbą znanych stanowisk ze sztuką naskalną, bez względu na jej metrykę, w porównaniu do Europy Zachodniej. Autor przywołanej frazy porusza bardzo ważną kwestię, która wymaga

omówienia, a poczynione przez niego spostrzeżenie – weryfikacji. Teza z powyższego cytatu, choć ma charakter negatywny, pozostawia problematykę otwartą na dyskusję. Wyjście od niej ma na celu pokazanie na podstawie poszczególnych elementów kształtujących nasze podejście do tej problematyki, że sytuacja wygląda inaczej. Mając to na względzie i skupiając się tylko na obszarze Polski, celem niniejszego artykułu będzie odpowiedź na pytania: Dlaczego sztuka naskalna w Polsce jest znana z tak nielicznych stanowisk? Czy jest ona nietypowym zjawiskiem na tym obszarze? Odpowiedzi na te pytania są bardzo istotne, bo pozwolą zrozumieć w jakiej sytuacji badawczej się znajdujemy. Mają szczególne znaczenie dla szeregu zagadnień związanych ze starszym okresem epoki kamienia. Problematyka ta jest znacząca w kontekście takich kwestii, jak rola i znaczenie jaskiń czy relacje społeczności paleolitycznych między Europą Środkową i Wschodnią a Europą Zachodnią. Odpowiedzi na postawione pytania przede wszystkim powinny wpłynąć na kształt przyszłych poszukiwań sztuki naskalnej i badań archeologicznych.

HISTORIA POSZUKIWAŃ

W 1923 roku w podróż naukową po Europie Środkowej wyruszył francuski prahistoryk Henri Breuil. Jednym z krajów, które odwiedził, była Polska. Podczas pobytu w Krakowie zorganizowano dla niego „trzydniową wycieczkę do jaskiń znajdujących się «na wapienych wzgórzach na północ od Krakowa»” (Daszkiewicz, 2011, s. 178), w okolicach Ojcowa. Z listu z 20 kwietnia 1923 roku Stefana Krukowskiego do Ludwika Sawickiego dowiadujemy się, że Józef Żórawski, pytając Breuila o program pobytu w Krakowie i okolicy, usłyszał, że ten „pragnie poszukiwać w jaskiniach rycin i malowideł ściennych” (Piotrowska, 2006, s. 213). Jest to jedyna informacja o poszukiwaniach sztuki naskalnej w Polsce, które miały być prowadzone przez specjalistę w tej dziedzinie. Niestety nie wiadomo, czy lub jakie były spostrzeżenia Breuila w tym zakresie. Dokonane odkrycia podczas pobytu zapewne zostałyby przedstawione i omówione w literaturze.

Kolejne poszukiwania, już o charakterze systematycznym, które dotyczyły twórczości naskalnej, odnoszą się głównie do okresów o wiele wcześniejszych, to jest średniowiecza i nowożytności.

„Lokalizacja miejsc znaków naskalnych tzw. «poszukiwaczy skarbów»” była tematem prac badawczych zarejestrowanych w Tatrzańskim Parku Narodowym. Prowadził je w latach 1986–1991 speleolog, taternik i alpinista jaskiniowy Wojciech W. Wiśniewski. Badania były przede wszystkim skoncentrowane na terenie Tatr Zachodnich. Na podstawie kwerend, wywiadów i poszukiwań udało mu się zlokalizować siedemdziesiąt stanowisk znaków naskalnych. Jego prace dotyczyły przedstawień występujących w jaskiniach, jak i na wolnej przestrzeni. Weryfikacja przez Wiśniewskiego wcześniej znanych stanowisk dostarczyła informacji o skali występowania znaków, która była większa, niż przypuszczano przed podjęciem badań; stanie

ich zachowania, który to uległ pogorszeniu; ponadto przyczyniła się do odkrycia nowych stanowisk. Według niego kolejnym etapem prac winno być dokonanie inwentaryzacji znaków naskalnych ze wszystkich stanowisk, z uwagi na to, że ulegają one z różnych powodów zniszczeniu (Wiśniewski, 1993a).

Od 2013 roku prowadzone są badania związane z dokumentacją między innymi kamieni ze znamionami, znakami. Prowadzi je archeolog Łukasz Miechowicz. Początkowo prace skoncentrowane były na terenach wschodniej Polski, w chwili obecnej dotyczą całego kraju. Badania poruszają problematykę materialnych śladów życia religijnego średniowiecznej i nowożytnej wsi, manifestujących się w formie „świętych”, „cudownych” miejsc, kamieni, drzew, źródeł (Miechowicz, 2021a, 2021b). 24 września 2020 roku autor badań poinformował za pośrednictwem portalu społecznościowego o odkryciu dwóch kamieni w lesie między wsiami Majków-Pleśniówka oraz Marcinków. Widoczne są na nich ślady w postaci dołków o średnicy od 5 do 10 cm, a podobne manifestacje interpretuje się jako *cup mark* (Miechowicz, 2020). Tego typu sztukę naskalną określa się też mianem *cupule* i uważa się, że jest to najstarszy rodzaj sztuki naskalnej występujący na wszystkich kontynentach z wyjątkiem Antarktydy, praktykowany także w późniejszych okresach przez wiele różnych tradycji kulturowych (Bednarik, 2008, s. 96).

Na podstawie przywołanych badań kształtuje się obraz nikłego zainteresowania chęcią podjęcia poszukiwań sztuki naskalnej w Polsce. Nieliczne odkrycia mają charakter przypadkowy i dochodzi do nich podczas badań koncentrujących się na innych zagadnieniach przez osoby, które nie zajmują się sztuką naskalną. Przykładami mogą być odkrycia pierwszych *cup marków* w Polsce (Jaeger, Niebieszczański, Stróżyk, 2019), wspomniane wcześniej odkrycia Miechowicza, głąz z Kontrewersu (Gierliński, Kowalski, 2006, s. 218–219) czy naskalne reprezentacje graficzne z Krzemionek Opatowskich (Bąbel, 2015, s. 119–124). Należy nadmienić też, że w przypadku badań znaków tatrzańskich wysunięto przypuszczenie, że niektóre ryty mogą mieć charakter neolityczny (Wiśniewski, 1993, s. 164). Wymaga to weryfikacji przez specjalistę, ale brak dokumentacji i postępująca erozja mogą to w przyszłości uniemożliwić.

Podsumowując, dotychczas przeprowadzono badania skupiające się na poszukiwaniach rozmaitych śladów w kamieniu na stanowiskach otwartych przez specjalistów z różnych dziedzin. Działania te przyczyniły się do skromnych odkryć różnych reprezentacji sztuki naskalnej. Do tej pory nie prowadzono w Polsce systematycznych prac poszukiwawczych sztuki naskalnej przez specjalistów zajmujących się tą dziedziną. W związku z tym już na podstawie historii poszukiwań można dojść do wniosku, że nasz obraz występowania tego typu sztuki jest niepełny, a tym samym nie można jednoznacznie stwierdzić, czy jest ona nietypowym zjawiskiem na tym obszarze.

Powyższy argument, istotny w odpowiedzi na postawione we wstępie pytania, rodzi kolejne: Czy w Polsce mamy specjalistów zajmujących się sztuką naskalną? Dlaczego w Polsce nie prowadzono do tej pory poszukiwań sztuki naskalnej?

POLSKIE DOŚWIADCZENIA BADAWCZE

W Polsce jest więcej specjalistów od sztuki naskalnej niż znalezionych do tej pory na jej terenie pradziejowych stanowisk tego typu. Dotychczasowo polscy badacze uczestniczyli lub prowadzili badania podejmujące tę tematykę na wszystkich kontynentach, z wyjątkiem Antarktydy. Odbywają się konferencje poświęcone sztuce naskalnej. Pierwsza miała miejsce w kwietniu 2012 roku. Środowisko naukowe w naszym kraju interesujące się sztuką naskalną stara się zintegrować Andrzej Rozwadowski, specjalista zajmujący się nią najdłużej. Pod jego redakcją powstała też praca przedstawiająca różnorodność polskich inicjatyw badawczych dotyczących sztuki naskalnej (Rozwadowski, 2017, s. 13–17).

Tak zróżnicowane, szerokie doświadczenie powinno zaowocować poszukiwaniami sztuki naskalnej w Polsce. Niestety tak nie jest. Na ich brak, a także na niezbędną weryfikację aktualnych hipotez dotyczących znanej sztuki naskalnej zwracano uwagę w literaturze (Grzelczyk, Rak, Jakubczak, 2017). Dlaczego wobec tego nie prowadzono do tej pory poszukiwań sztuki naskalnej w Polsce? Wpływ na to ma zapewne element przywołany już w literaturze. Jest nim intensywność prowadzonych badań archeologicznych. Może ona sugerować, że jeśli sztuka naskalna istniałaby, to powinna być zauważona (Rozwadowski, 2009, s. 15). Wspomniane wcześniej badania przyczyniły się do skromnych odkryć sztuki naskalnej w Polsce, które dają podstawę do tego, aby sądzić, że była tu praktykowana. Rozwadowski pisze też, że: „historia odkryć uczy, że sztukę naskalną czasem zaczęto dostrzegać dopiero wówczas, gdy rozpoczęto poważne jej poszukiwania i przyjęto możliwość jej występowania” (Rozwadowski 2009, s. 15). Zgadając się ze słowami Rozwadowskiego, należy wziąć pod uwagę dotychczasowe odkrycia. Sugerują one, że należy liczyć się, jak do tej pory miało to miejsce, z nielicznymi, sporadycznymi odkryciami na otwartych stanowiskach. Kluczowymi obszarami, które wymagają weryfikacji i intensyfikacji badań na tym polu, są jaskinie.

W Polsce badania w jaskiniach są prowadzone od dłuższego czasu, zatem zgodnie z tym, co zastało napisane wcześniej, jeśli sztuka naskalna w nich występuje, to powinna być dostrzeżona. Stan polskich jaskiń, specyfika badań, poszukiwań jaskiniowej sztuki naskalnej, która wymaga odpowiednich umiejętności, sprawia, że jest to bardzo trudne, a co się z tym wiąże, bardzo łatwo o jej przeoczenie.

JASKINIE – PROBLEMY, BADANIA I WYZWANIA

Pierwsze naukowe próby badań jaskiń w Polsce, przeprowadzone w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XIX wieku przez hrabiego Jana Zawiszę w okolicach Ojcowa, przyczyniły się do odkryć szeregu artefaktów, a te stały się dowodem na przebywanie w przeszłości w jaskiniach ludzi. Tym samym badania te zwróciły uwagę na kryjący się w nich potencjał i znaczenie dla archeologii. Wpłynęło to na podjęcie działań. Z inicjatywy prezesa Akademii Umiejętności Józefa Majera komi-

sja antropologiczna postanowiła przystąpić do systematycznych badań jaskiń, zaczynając w 1879 roku od okręgu krakowskiego (Ossowski, 1882, s. 58–61). Podjęcie problematyki przez kolejne pokolenia archeologów zaowocowało odkryciami różnych przejawów sztuki, między innymi paleolitycznej w jaskini Borsuka (Wilczyński, Szczepanek, Wojtal, Diakowski, Wojenka, Sobieraj, 2014), Deszczowej (Cyrek, 2002), Mamutowej, Maszyckiej (Chochorowska, 2002), Obłazowej (Valde-Nowak, 2002). Jak zauważa archeolog Witold Hensel: „Być może, że dalsze badania nad paleolitem w Polsce odsłonią także w naszym kraju dzieła sztuki ściennej człowieka paleolitycznego, podobnie jak już ujawniły istnienie u nas uboższych, a w krajach sąsiednich bogatych zabytków jego sztuki ruchomej” (Hensel, 1957, s. 11). O ile pierwsze świadectwa obecności człowieka w jaskiniach przyczyniły się do przeprowadzenia szeroko zakrojonych poszukiwań kolejnych stanowisk, to odkryte do tej pory przykłady sztuki naskalnej, mobilnej nie wpłynęły na rozpoczęcie prac mających na celu odkrycie jaskiniowej sztuki naskalnej w Polsce.

Na stan zachowania sztuki naskalnej w Polsce mogły mieć znaczący wpływ czynniki naturalne. Zaliczyć do nich należy ostatnie zlodowacenie, trzęsienia ziemi, powstawanie nacieków krasowych i namulisk jaskiniowych. Zlodowacenie wpływało na klimat, a co się z tym wiąże, na szybszą degradację przedstawień, jak i na wzmożoną erozję nacieków jaskiniowych, być może zdobionych sztuką naskalną. Ponadto do niszczenia nacieków jaskiniowych dochodziło także podczas trzęsień ziemi, czego przykładem jest Jaskinia Niedźwiedzia (Szczygieł, Sobczyk, Hercman, Mendecki, Gąsiorowski, 2021). Destrukcyjny wpływ na ryciny i malowidła jaskiniowe ma również powstawanie i przrastanie nacieków krasowych. Przykładem takiego działania może być chociażby rysunek bizona z Jaskini Réseau Clastres w Niaux, Ariège, Francja (Clottes, 2008, s. 202). Czynniki naturalne mogą też przyczynić się do zachowania sztuki naskalnej przez odkładanie, przemieszczanie się osadów w jaskiniach tworzących namuliska, przykrywając, a tym samym zabezpieczając sztukę naskalną.

Obok czynników naturalnych na stan zachowania rycin i malowideł jaskiniowych ma wpływ działalność człowieka. Zaznaczyć trzeba, że sama obecność ludzi wpływa destrukcyjnie na nieodnawialny, bardzo wrażliwy ekosystem, jaki stanowią jaskinie, a także pośrednio i bezpośrednio na znajdującą się w niektórych z nich sztukę naskalną. W przypadku polskich jaskiń mamy do czynienia z różnymi działaniami, które przyczyniły się do ich niszczenia. Pozyskiwano z jaskiń w rejonie Ojcowa namuliska w celu użyźniania pól, między innymi z jaskini Nietoperzowej (Ossowski, 1882, s. 60–61; Szelerewicz, Górny, 1986, s. 32). W jaskiniach Wyżyny Częstochowskiej i Wieluńskiej wydobywano kalcyt. Z racji tego, że jest on budulcem nacieków, jaskinie o bogatej szacie, w których go eksploatowano, ulegały bardzo szybko dewastacji. Materiał ten był poszukiwany przez huty szkła, a jego wydobywanie praktykowano do około 1953 roku (Szelerewicz, Górny, 1986, s. 32–33). Z tatrzańskich jaskiń do celów leczniczych jako lekarstwo na gruźlicę wykorzystywano mleko wapienne (Ossowski, 1883, s. 84; Kowalski, 1953, s. 18). W Tatrach ogromnych zniszczeń dokonali także turyści, zostawiając podpisy w jaskiniach, niszcząc i przerabiając historyczne znaki (Wiśniewski, 1993, s. 167), śmieć, rozkopując w różnym celu namuliska jaskinio-

we, dewastując szatę naciekową. Jaskinie tatrzańskie uległy także nieodwracalnym zmianom podczas prowadzonych prac technicznych zmierzających do udostępnienia ich turystom (Kowalski, 1953, s. 19–20).

Wspomniane wyżej elementy sprawiają, że stan polskich jaskiń w większości przypadków jest zły. Przekłada się to oczywiście na stopień zachowania potencjalnej sztuki naskalnej znajdującej się w jaskiniach, a tym samym na trudność w jej dostrzeżeniu i o wiele większy zakres umiejętności niezbędny do jej odkrycia.

Doświadczenia hiszpańskie pokazują, że sztukę naskalną można odkryć w jaskiniach, w których już wcześniej prowadzono wielokrotnie badania archeologiczne. Tak jak w Jaskini Sofoxó I, gdzie odkryciu pomogło szczęście w postaci wpadającego odpowiednio załamane światła (Gavelas Juaneda, Smith, Hornero Ceballos, Fernández Muñoz, Nocheva Milkova, 2018, s. 394). Obok szczęścia niezbędny jest odpowiedni sprzęt. To dzięki niemu i wiedzy o tym, jak się nim posługiwać, możliwe jest dostrzeżenie słabo zachowanych rytów i malowideł, a także weryfikacja interpretacji odnalezionych śladów. Zadanie to w głównej mierze oparte jest na różnych formach obrazowania z wykorzystaniem najróżniejszego sprzętu, poczynając od różnego typu mikroskopów, skanerów czy aparatów fotograficznych, i późniejszej analizie. Jednym z przykładów takiego działania jest zastosowanie do badania sztuki naskalnej obrazowania wielospektralnego (Bayarri, 2021). Ryciny i malowideł można się spodziewać w różnych częściach jaskini, również tych bardzo trudno dostępnych, a to wymaga umiejętności w zakresie alpinizmu jaskiniowego (np. Garate, Rivero, Rios-Garaizar, Arriolabengoa, Intxaurbe, Salazar, 2020, s. 4–5; Sanchidrián, Medina-Alcaide, 2017, s. 30–31). Do analizy jaskini pod kątem poszukiwań sztuki niezbędna jest też wiedza w zakresie biologii, geologii i archeologii danego miejsca (Sanchidrián, Medina-Alcaide, 2017, s. 29). Mimo posiadania powyższych umiejętności, doświadczenia, wiedzy, odpowiedniego zaplecza technicznego i opierając planowanie poszukiwań na podstawie znajomości archiwaliów prowadzonych wcześniej prac, to nadal jest to zadanie bardzo trudne, co obrazuje chociażby dokumentacja z badań w jaskini Aitzbitarte V (Garate, Rivero, Rios-Garaizar, Intxaurbe, Salazar, 2020, s. 324–330). Specyficzne środowisko, jakie tworzą jaskinie, wpływa na człowieka, na jego percepcję. Przykładem takiego oddziaływania może być wpływ na odkrycie sztuki naskalnej w jaskini Cosquera. Henri Cosquer podczas pierwszych wizyt w październiku 1985 roku nie zauważył sztuki naskalnej znajdującej się w grocie. Dopiero po kilku latach, gdy wrócił do eksploracji, 9 lipca 1991 roku, dostrzegł czerwony pigment będący konturami wyznaczającymi dłonie, którą użyto jako szablon do stworzenia tego przedstawienia. Tego samego lata, gdy powrócił do jaskini wraz z przyjaciółmi, udało się odkryć większość znajdującej się w niej sztuki naskalnej (Clottes, Courtin, 1996, s. 13–14). Zaznaczyć trzeba, że sztuka naskalna w jaskini Cosquera jest bardzo dobrze zachowana, co pokazuje, jak trudno ją dostrzec nawet osobom, które bardzo często przebywają w tego typu środowisku. W przypadku źle zachowanej naściennej sztuki jaskiniowej jest to zadanie dużo trudniejsze, stanowiące wyzwanie nawet dla osób specjalizujących się w jej poszukiwaniach.

Polskie doświadczenia w zakresie badań poświęconych jaskiniowej sztuce naskalnej są bardzo skromne. Nigdy nie prowadziliśmy w Europie własnych prac poruszających tę tematykę. Pierwszym polskim naukowcem, który przez krótki okres swego życia zajmował się sztuką naskalną pradziejową, był etnolog i archeolog Eugeniusz Frankowski. Współpracował w Hiszpanii z niemieckim geologiem i prahistorykiem Hugo Obermaierem i wspomnianym wcześniej Breuilem. W 1914 roku uczestniczył w badaniach prowadzonych przez Obermaiera w Jaskini El Castillo (Noriega Gracia, 2004). Prawdopodobnie brał udział w dokumentowaniu sztuki naskalnej w Jaskini Altamira (K. Amron, W. Amron, 2002, s. 99). Rozważano jego kierownictwo nad badaniami w Jaskini Santimamiñe (Barandiarán Irizar, 1989, s. 104). Napisał rozdział w swojej publikacji poświęconej konstrukcjom palafitowym i hórreos, w którym analizował między innymi malowidła naskalne pod tym kątem (Frankowski, 1918, s. 115–134). Drugą osobą była historyk i teoretyk sztuki Jolanta Dąbkowska-Zydróż, która epizodycznie uczestniczyła w badaniach jaskiniowej sztuki naskalnej we Francji.

Powyższe sprawia, że w chwili obecnej brak w Polsce specjalistów mających wiedzę praktyczną związaną z badaniami jaskiniowej sztuki naskalnej w Europie. Zaznaczyć trzeba, że sytuacja odmiennie prezentuje się w przypadku badań jaskiniowej sztuki mobilnej (np. Valde-Nowak, Kraszewska, Cieśla, 2017) czy rozważań teoretycznych na temat pradziejowych przejawów sztuki (np. Minta-Tworzowska, 2017). W związku z tym w przyszłości pewnym wyzwaniem będzie przeprowadzenie w polskich jaskiniach poszukiwań sztuki naskalnej. Powstałe zespoły poszukiwawcze będą musiały uczyć się na doświadczeniach zagranicznych i własnych błędach, a po zdobyciu odpowiedniej praktyki wrócić do jaskiń, które zostały jako pierwsze wybrane do badań, w celu zweryfikowania wcześniejszych ustaleń.

PODSUMOWANIE

Przywołane we wstępie zdanie archeologa Tomasza Płonki, specjalisty w zakresie epoki kamienia, odzwierciedla także głęboko zakorzenioną myśl innych badaczy, którzy również podzielają zdanie, że sztuka naskalna nie jest elementem charakterystycznym dla tej części Europy, Polski. Na ową negatywną narrację zapewne ma wpływ założenie, że intensywność prowadzonych prac archeologicznych w naszym kraju powinna przyczynić się do odkryć sztuki naskalnej, co przekłada się też na znikome zainteresowanie podjęciem poszukiwań. Teza zawarta w przytoczonym cytacie oparta jest na liczbie znanych w chwili obecnej stanowisk ze sztuką naskalną w Europie Centralnej i Wschodniej. Przedstawione w niniejszym artykule argumenty dotyczące terenu Polski, których jest więcej i oparte są na większej liczbie zmiennych, wskazują na to, że tak naprawdę nie wiemy, w jakiej sytuacji badawczej się znajdujemy. Nie dysponujemy wystarczającymi danymi, aby potwierdzić lub obalić taką tezę. Tym samym problematykę występowania sztuki naskalnej w Polsce należy uznać za otwartą i wymagającą podjęcia badań. Skupiając się tylko na obszarze Polski, omówienie

zagadnienia występowania sztuki naskalnej dostarcza odpowiedzi o charakterze ogólnym, które można odnieść do różnych epok.

W związku z powyższym sztuka naskalna w Polsce znana jest z tak nielicznych stanowisk, ponieważ nie prowadzono do tej pory jej systematycznych poszukiwań kierowanych przez specjalistów w tej dziedzinie. Zakłada się, że nie była tu zbyt chętnie praktykowana w przeszłości, a świadczyć o tym mają jej niezbyt liczne reprezentacje w naszym kraju. Dotychczasowych odkryć dokonano podczas prac skupiających się na poszukiwaniach innych, rozmaitych śladów w kamieniu, głównie na stanowiskach otwartych przez specjalistów z różnych dziedzin zajmujących się inną problematyką. Sprawia to, że owo przeświadczenie, mające wpływ na podjęcie prac badawczych i stosunek do tej problematyki, oparte jest tylko na przypadkowych odkryciach, a nie na podstawie przeprowadzonych badań mających na celu sprawdzenie, z jaką sytuacją mamy do czynienia.

Z powodu liczby prowadzonych prac na stanowiskach otwartych, kluczowymi obszarami, które wymagają weryfikacji i intensyfikacji badań na tym polu, są jaskinie. Ich specyfika w Polsce, wpływ czynników naturalnych sprawiają, że jeśli sztuka naskalna w nich występuje, to jest zachowana w złym stanie, a to przekłada się na trudność w jej dostrzeżeniu i wymaga szeregu niezbędnych do tego kompetencji. Jak bardzo trudne jest to zadanie, nawet dla osób spędzających bardzo dużo czasu w tego typu środowisku, pokazuje przywołany przykład z odkrycia bardzo dobrze zachowanej sztuki naskalnej w Jaskini Cosquera. Mimo szeregu specjalistów zajmujących się jaskiniami, sztuką naskalną, mobilną, podejmujących zagadnienia teoretyczne dotyczące sztuki pradziejowej to brak w Polsce osób posiadających wiedzę praktyczną związaną z poszukiwaniami jaskiniowej sztuki naskalnej, co może przekładać się na liczbę znanych stanowisk.

W związku z powyższym nie jest możliwa odpowiedź na pytanie, czy sztuka naskalna jest nietypowym zjawiskiem na tym obszarze? Brak do tej pory przeprowadzonych badań w tym zakresie uniemożliwia odpowiedź na to pytanie. Obecność sztuki mobilnej (np. Połtowicz-Bobak, 2013, s. 291–297), naskalnej może sugerować, że sztuka naskalna była tu praktykowana, a największy potencjał na jej występowanie kryje się w jaskiniach. To w nich dokonanie odkryć jest najtrudniejsze i przy złym zachowaniu wymaga odpowiedniej metodyki badawczej. Sprawia to, że do tej pory jaskiniowa sztuka naskalna mogła w Polsce zostać niezauważona.

Przeprowadzenie poszukiwań sztuki naskalnej w polskich jaskiniach jest bardzo ważne. Pozwoli między innymi na weryfikację znaczenia i roli jaskiń w tym rejonie Europy. Badania w grocie Cosquera pokazują, że część powstałej sztuki naskalnej (np. *finger flutings*) jest wypadkową zbierania materiału, który mógł służyć różnym celom, było aktem łączącym kulturę materialną, społeczną i duchową (Clottes, Courtin, Vanrell, 2005). Stwierdzenie braku występowania sztuki naskalnej w polskich jaskiniach może oznaczać, że nie było w nich wartości istotnych dla danych społeczności, a tym samym pełniły one inną funkcję. Określać może też relację społeczności paleolitycznych między tą częścią Europy a Zachodnią, świadcząc o odmiennych praktykach kulturowych. Poszukiwania sztuki naskalnej w jaskiniach dają wyjątkową

możliwość nieinwazyjnego sprawdzenia jaskiń pod kątem aktywności w nich ludzi w przeszłości. Dzięki temu można uniknąć niepotrzebnych ingerencji w namuliska jaskiniowe podczas poszukiwań nowych stanowisk archeologicznych, a co się z tym wiąże, ograniczyć negatywny wpływ na środowisko jaskiń. Otwiera się tym samym perspektywa pozwalająca na przeprowadzenie rozpoznania w miejscach szczególnie chronionych.

Acknowledgments

I would like to thank Diego Garate for passing knowledge and advice during the course, which will be useful for the future search for cave rock art in Poland, and which also became an inspiration for this article. I am grateful to Ms Lucyna Leśniak as well, for her help with access to the literature, and tips and comments she provided in relation to this paper.

BIBLIOGRAFIA

- Amron, K., Amron, W. (2002). Eugeniusz Frankowski. 1884–1962. W: E. Fryś-Pietraszkowa, A. Kowalska-Lewicka, A. Spiss (red.), *Etnografowie i ludoznawcy polscy: sylwetki, szkice biograficzne*. T. 1 (s. 98–103). Kraków: Wydawnictwo Naukowe DWN: Oddział Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego.
- Barandiarán Irizar, L. (1989). *Cartas a José Miguel de Bar adiarán (Primera etapa, 1915–1936), prólogo de J. Caro Baroja*. Donostia – San Sebastián: Argitaipen eta Publikapenen Gipuzkoar Erakundea.
- Bayarri, V., Castillo, E., Ripoll, S., Sebastián, M. A. (2021). Improved Application of Hyperspectral Analysis to Rock Art Panels from El Castillo Cave (Spain). *Applied Sciences*, 11(1292), 1–18.
- Bąbel, T. J. (2015). *Krzemionki Opatowskie. Monument prahistorii Europy. Kopalnie krzemienia pasiastego*. Ostrowiec Świętokrzyski: Muzeum Historyczno-Archeologiczne.
- Bednarik, G. R. (2008). The origins of symboling. *Signs Journal of Women in Culture and Society*, 2, 82–113.
- Chochorowska, E. (2002). Zabytki sztuki z okresu paleolitu z Jaskini Mamutowej i jaskini Maszyckiej pod Krakowem. W: T. Janiak (red.), *Sztuka pradziejowa ziem polskich (katalog wystawy)* (s. 47–49). Gniezno: Muzeum Początków Państwa Polskiego.
- Clottes, J. (2008). *Cave Art*. London: Phaidon Press Limited.
- Clottes, J., Courtin, J. (1996). *The cave beneath the sea: Paleolithic images at Cosquer*. New York: Harry N. Abrams, Inc.
- Clottes, J., Courtin, J., Vanrell, L. (2005). *Cosquer redécouvert*. Paris: Seuil.
- Cyrek, K. (2002). Plastyka paleolityczna z jaskiń i schronisk północnej części Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej. W: T. Janiak (red.), *Sztuka pradziejowa ziem polskich (katalog wystawy)* (s. 41–46). Gniezno: Muzeum Początków Państwa Polskiego.
- Daszkiewicz, P. (2011). Podróż Henri Breuil'a (1877–1961) do Polski w świetle dokumentów przechowywanych w zbiorach Narodowego Muzeum Historii Naturalnej w Paryżu. *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*, 56(1), 173–181.
- Frankowski, E. (1918). *Hórreos y palafitos de la Península Ibérica*. Madrid: Museo Nacional de Ciencias Naturales.

- Garate, D., Rivero, O., Rios-Garaizar, J., Intxaurbe, I., Salazar, S. (2020). Arte parietal paleolítico en la cueva de Aitzbitarte V (Errenteria, Gipuzkoa): un nuevo conjunto diacrónico en la Región Cantábrica oriental. *Trabajos de Prehistoria*, 77(2), 320–336.
- Garate, D., Rivero, O., Rios-Garaizar, J., Arriolabengoa, M., Intxaurbe, I., Salazar, S. (2020). Redefining shared symbolic networks during the Gravettian in Western Europe: New data from the rock art findings in Aitzbitarte caves (Northern Spain). *PLoS ONE*, 15(10), 1–30.
- Gavelas Juaneda, A., Smith, P., Hornero Ceballos, A., Fernández Muñoz, E., Nocheva Milkova, M. (2018). Los grabados figurativos parietales de las cuevas del Sofoxó I y Las Mestas II y la ocupación prehistórica en el valle del Nora (Asturias). *Sautuola: Revista del Instituto de Prehistoria y Arqueología Sautuola*, 23, 391–407.
- Gierliński, D. G., Kowalski, Z. K. (2006). Footprint of a large, early Jurassic Ornithischian from the ancient sacred site of Kontrewers, Poland. W: J. D. Harris, S. G. Lucas, J. A. Spielmann, M. G. Lockley, A. R. C. Milner, J. I. Kirkland (ed.), *The Triassic-Jurassic Terrestrial Transition* (s. 217–220). Albuquerque: New Mexico Museum of Natural History.
- Grzelczyk, M., Rak, K., Jakubczak, M. (2017). Rock art in Poland: contribution to discussion. *Rock Art Research*, 34(2), 208–210.
- Hensel, W. (1957). *Sztuka społeczeństw paleolitycznych*. Warszawa: Państwowe Muzeum Archeologiczne.
- Jaeger, M., Niebieszczański, J., Stróżyk, M. (2019). The first cup marks from the territory of Poland and their archaeological context. *Præhistorische Zeitschrift*, 94(1), 116–132.
- Kowalski, K. (1953). *Jaskinie Polski*. T. 2. Warszawa: Państwowego Muzeum Archeologicznego.
- Miechowicz, Ł. (2020). Kamienie z „dołkami” w Pleśniówce. <https://www.facebook.com/media/set/?set=a.2895088607259538&type=3> (23.01.2022).
- Miechowicz, Ł. (2021a). *O projekcie*. <http://bozestopki.edu.pl/> (23.01.2022).
- Miechowicz, Ł. (2021b). *Aktualności*. http://bozestopki.edu.pl/?page_id=459 (23.01.2022).
- Minta-Tworzowska, D. (2017). Świat kolorów ludzi paleolitu jako element intertekstualności „obrazów” w jaskiniach. *Folia Præhistorica Posnaniensia*, 22, 111–142.
- Noriega Gracia, I. (2004). *Frankowski y los hórreos*. <http://www.ignaciogracionoriega.net/enh/20041101.htm> (23.01.2022).
- Ossowski, G. (1882). Jaskinie gór naszych i wypadki osiągnięte z ich badań. *Pamiętnik Towarzystwa Tatrzańskiego*, 7, 54–80.
- Ossowski, G. (1883). Czwarte sprawozdanie z badań antropologiczno-archeologicznych w jaskiniach okolic Krakowa, dokonanych w r. 1882, oraz rozpoznanie przygotowawcze do badań jaskiń tatrzańskich. *Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej*, 7, 66–88.
- Półtowicz-Bobak, M. (2013). *Wschodnia prowincja magdalenieniu*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Piotrowska, D. (2006). Stefan Krukowski, Jura Ojcowska i archeologia w świetle listów i dokumentów PMA. W: J. Lech, J. Partyka (red.), *Jura Ojcowska w pradziejach i w początkach państwa polskiego* (s. 193–224). Ojców: Ojcowski Park Narodowy.
- Płonka, T. (2012). *Kultura symboliczna społeczeństw łowiecko-zbierackich środkowej Europy u schyłku paleolitu*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Rozwadowski, A. (2009). *Obrazy z przeszłości. Hermeneutyka sztuki naskalnej*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Rozwadowski, A. (2017). Odkrywanie sztuki naskalnej. Wprowadzenie. W: A. Rozwadowski (red.), *Sztuka naskalna. Polskie doświadczenia badawcze* (s. 7–21). Warszawa – Toruń: Wydawnictwo Tako.
- Sanchidrián, J. L., Medina-Alcaide, M. A. (2017). La prospección arqueológica de las cuevas con arte paleolítico. Una propuesta metodológica. *Kobie Serie Anejo*, 16, 27–40.
- Szelerewicz, M., Górny, A. (1986). *Jaskinie Wyżyny Krakowsko-Wieluńskiej*. Warszawa – Kraków: Wydawnictwo PTTK „Kraj”.
- Szczygieł, J., Sobczyk, A., Hereman, H., Mendecki, M. J., Gąsiorowski, M. (2021). Damaged Speleothems and Collapsed Karst Chambers Indicate Paleoseismicity of the NE Bohemian Massif (Niedźwiedzia Cave, Poland). *Tectonics*, 40, 1–25.

- Valde-Nowak, P. (2002). Paleolityczny depozyt obrzędowy w Jaskini w Oblazowej. W: T. Janiak (red.), *Sztuka pradziejowa ziem polskich (katalog wystawy)* (s. 30–33). Gniezno: Muzeum Początków Państwa Polskiego.
- Valde-Nowak, P., Kraszewska, A., Cieśla, M. (2017). Magdalenian figurine from Oblazowa Cave. *Acta Archaeologica Carpathica*, 52, 299–304.
- Wilczyński, J., Szczepanek, A., Wojtal, P., Diakowski, M., Wojenka, M., Sobieraj, D. (2014). A Mid Upper Palaeolithic Child Burial from Borsuka Cave (Southern Poland). *International Journal of Osteoarchaeology*, 26(1), 151–162.
- Wiśniewski, W. W. (1993a). Znaki naskalne w Tatrach Polskich, Lokalizacja znanych stanowisk. Przegląd literatury i stan poznania. *Wierchy*, 57, 156–168.
- Wiśniewski, W. W. (1993b). Prace badawcze nad znakami naskalnymi w Tatrach w latach 1988–1991. *Wierchy*, 57, 223–226.

THE PROBLEM OF ROCK ART IN POLAND

Summary

Palaeolithic cave art of Central and Eastern Europe is known to occur on only few sites. It is assumed that it's not typical for this region, as it is difficult to explain its scarce representation as a result of poor preservation only. Because of that, the following paper touches the subject from the perspective of modern day Poland, aiming to answer two main questions: Why cave art is present on few sites only, and can it truly be considered as an atypical phenomenon for this region? In order to do so, three areas were discussed: research interest, state of preservation, and competences necessary for making the discovery. History of research presented in the paper is a testimonial to little interest displayed for the occurrence of cave art in Poland. Discoveries made so far are accidental, and were side effects of research focusing on other areas, conducted by specialists from various disciplines. This can suggest that there is a lack of cave art specialists operating in Poland. However, Polish research experience mentioned in the paper is a contradiction to that sentiment. Nevertheless, these experiences did not contribute to the beginning of research. Such thing is a result of intensity of archaeological research conducted throughout modern Poland. These should, if cave art existed, translate onto new discoveries. It is different in terms of caves. Cave research has been carried out for a long time, yet the specific nature of cave art search requires proper skills and toolkits, which makes it very difficult and therefore easy to miss. Assuming that cave art occurred in Poland, then its state of preservation was subjected to both natural and anthropogenic factors. Examples mentioned in this paper show that majority of Polish caves is in poor state, which then reflects on the preservation level of any potential cave art. Such difficulty in spotting it naturally requires a much more developed skillset needed for its discovery. Based on Spanish experiences, proposed necessary skillset shows the difficulty of the task. An important element in finding the answer for previously mentioned asked questions, is also the lack of specialists in Poland, who would be equipped with proper knowledge and practical skills related to cave art search.

Problems covered in the paper suggest that there are only few known examples of sites with cave art due to the lack of proper search for it in Poland. Key elements that require verification in this area are poorly preserved caves, and the lack of specialists with right skills can be further related to the number of known sites. Because of that, it is impossible to answer whether cave art is an atypical

phenomenon for this region. Occurrence of mobile art in Polish caves can suggest that carvings and cave paintings were practiced. Conducting cave art search in Poland in the future is very important. Among many, it will allow for verifying what kind of meaning and role caves had for Palaeolithic communities in the region. Such research will also be key in answering the question about the relations that occurred between this part of Europe, and its Western counterpart.